

ORD TIL TIDEN

– om videnskabelige tidsdiagnoser

Af Nils Bredsdorff

Hvad er det, der sker i det danske samfund i disse år? Valget i november 2001 og debatten om 'de fremmede' har forstærket en fornemmelse af forandring eller endog skred. Nærmest uden debat tales der nu om en europæisk forfatning og den tidligere voldsomme kritik og debat om globaliseringen synes i det mindste at være i en bølgedal.

Enhver oplyst borger ved at kompetence er godt og at det ligesom tidligere læring og endnu tidligere kreativitet, deltagerstyring og personlig udvikling hører til de positive honnørord, som de færreste er imod. Det særlige ved kompetencebegrebet er at det også er blevet industrirådets, Mandag Morgens og regeringernes begreb og dermed er blevet løftet op på

niveau med begreber som demokrati og marked, egentlige nøgleord eller strategiske begreber. Og det er nøglebegreber for både den tidligere socialdemokratisk-radikale som den liberalt-konservative regering.

Det fyger om ørerne på de politiske og akademiske debattører med meget omfattende samfundsbegreber: Informationssamfund, kompetencesamfund, det lærende og det drømmende samfund, det multikulturelle samfund og risikosamfundet og netværksamfundet. Over disse tidsdiagnostiske begreber svæver forestillingen om det *postindustrielle* og især det *postmoderne samfund*.

Oftentimes er det samfundsvidenskabsfolk der udklækker begreberne og ofte er det i første omgang til en slags intern brug, en underforstået kritik af et andet eksisterende begreb. Men nogle af begreberne fanger an og får på en måde deres eget liv – og ender med både at blive strategiske honnørord og med at blive nærmest videnskabelige kendsgerninger, man kan referere entydigt til.

Mens der er mange kokke om at producere de nye buzz-words, er der relativt få der forsøger at gå mod strømmen og kritisere brugen af de nye kategorier. Og endnu færre der undersøger om de faktisk har nogen sammenhæng med hvad der sker i det politiske og sociale landskab. Er det kun bevægelser indenfor den lille akademiske og økonomiske elites indforståede diskurser? Er der tale om væsentlige forandringer i samfundets reproduktionsmåder? Er det store skred i befolkningens holdning til indvandre kun et skred i elitens meget liberale og multikulturelle holdninger? Og er der overhovedet et skred som kan kobles sammen med de nye tidsdiagnostiske begreber? Sjovt nok er der ingen der følger Socialforskningsinstituttets undersøgelser op med diagnoser, der taler om *fattigdomssamfundet* og de tidligere undersøgelser af velfærdens fordeling som førte til en for en gangs skyld velbegrundet diagnose *to-trediedels-samfundet*, er glemt ligesom begrebet er gledet ud af cafekulturens vokabular.

Store forandringer i samfundet sætter sig spor i de begreber, der bruges til at forstå forandringerne. Men også akademiske modeluner præger naturligvis sprogbrugen. I takt med at den postmoderne filosofi fik magten over de akademiske diskurser blev nye buzz words eller signalord dominerende og produktionen af dem sat i vejret. Workfare, læring, kompetence, netværk, diskurs. Netværkssamfundet opstår af informationssamfundet, eller var det af det korporative eller postindustrielle eller det rige samfund? Diskussionen af hvad og hvor netværk og om de nye slagords forhold til den samfundsmæssige reproduktion eller blot til tidligere analysers centrale begreber er fraværende. Var der ingen netværk før og hvorved adskiller i givet fald de nye – og socialt grundlæggende – former for netværk sig fra de gamle? Forsøgsvis analytiske kategorier, workfare i stedet for welfare, udbasuneres som tidsdiagnoser, dvs. sammenfattende begribelser af centrale forandringer i f.eks. velfærdssamfundet og arbejdsmarkedspolitikken, uden nogen form for empirisk eller teoretisk argumentation. En række af de smarte vrøvlkategorier stammer fra managementlitteraturen, hvor modebølgerne afløser hinanden med rasende fart og hvor etik, tillid, drømme og værdier kon-

stant danner ny basis for ledelse af virksomhederne.

Ordene betyder det jeg siger, sagde Humpty-Dumpty, og Wittgensteins overvejelser over ordene og begrebernes betydning kan med postmoderne lethed benyttes som videnskabeliggørelse af den grundlæggende relativisme, hvor alle diskurser er lige gyldige. Nogle af signal- eller honnørordene er stærkt omstridte i den internationale diskussion, men bruges som entydige og indsigtbringende begreber. Det gælder netværksbegrebet¹⁾ og diskursbegrebet, men en række af honnørordene er formodentlig blot smarte og så positivt ladede, at de sælger umiddelbart: Hvem er imod kompetence, læring og information. Eller etisk og værdibaseret ledelse og demokratiske styreformer?

Men buzz-word produktionen breder sig som sygdom og har allerede længe hærget universiteternes samfundsvidenskabelige institutter. I en kronik i Information skrev en række pædagoger og sociologer om de unge og kompetencesamfundet – et slapt ord, hvis mening som forskelssættende begreb er helt tåget i og med at arbejdskraftens kvalifikationsstruktur siden skolereformen i 1800-tallets start har været til debat og kamp. Men mere interessant – forfatterne hævder også, at det er noget nyt, at de unge ikke bliver overbevist af argumenter om at rette ind, fordi argumenterne

”oftest grundlæggende bygger på rationaler som er outdated, eller fordi de unge ikke oplever kompetencerne alene ud fra et økonomisk perspektiv men langt bredere forbereder sig på alle facetter af fremtidens uforudsigelige samfund.”²⁾

Der er hele fire estimerede samfundsforskere bag denne ubestemmelige pølsesnak, men hverken argumentation eller belæg for noget som helst. Kun en underforstået reference til hvad der er oppe i tiden. Læst omhyggeligt viser det sig at være så fyldt med varm luft at læseren får åndenød. Og selv den mest enfoldige læser må stille sig spørgsmålet

– er det nyt og er det en samfundsmæssig

udbredt trend, at de unge ikke vil lytte til argumenter?

- hvad er de outdatede rationaler blevet erstattede af?
- var fortidens samfund forudsigeligt og hvornår startede uforudsigeligheden?

At det er værd at holde forskere fast på de begreber, de anvender og spørge til udsagnskraften i de nye begreber de tager op, illustreres måske allerbedst ved at henvise til en af de forskere, der selv har produceret et utal af omkringflyvende flovser. Men Ulrich Bech starter faktisk sin bog, *Risikosamfundet*, med en diskussion af det lille ord 'post'. Og der følger som bekendt en 400 siders kritik af termen postmoderne og en insisteren på begrebet 'det andet moderne', fordi han netop gør sig umage (pace Nørretranders) med at tage begrebernes betydning alvorlig – de betyder ikke bare det Beck siger.

Kronikken i Information slutter med at fastslå med akademisk autoritet, at ”hvis man vil tage konsekvensen af de kompetencekrav der er det nødvendige svar på globaliseringen, må man gå langt mere radikalt til værks ... i stedet for at prøve at tilpasse dem til verden af i går.”³⁾

Et nyt sociologisk buzz word: globalisering og en yndlingsfrase ”verden af i går” underforstået den gamle 'moderne' verden. Men enten er der tale om en banalitet, og globalisering kan erstattes med konkurrence og verden af i går med en kronologi. Der har vel ikke i de sidste 150 år været en situation, hvor den kapitalistiske udvikling og de stigende krav til arbejdskraftens kvalifikationer tilsagde, at man ikke måtte gå radikalt til værks.

Der kunne have været valgt eksempler på akademiske skrivelser fra hver dags aviser. Efter fremsættelsen af den nye venstre-konservative højre-højre regerings finanslov udtalte en anden akademisk autoritet, at nedslagtningen af råd og nævn ville skade netværkssamfundet:

»Det, vi ser i dag, er, at offentlig styring i stigende grad foregår i netværk, hvor man knytter aktører fra staten, markedet og det civile samfund sammen. En af netværkenes primære fordele er, at de øger dialogen

mellem de parter, der deltager i dem. Som sådan er de velegnede instrumenter til offentlig styring i det komplekse samfund, vi lever i. Det vil derfor være en skam, hvis regeringen gennemfører de besparelser, den har lagt op til, ...

I slutningen af 1990'erne voksede så det nye netværksparadigme frem.

Netværksparadigmet er baseret på en blanding af de centrale institutionelle centre – stat, marked og civilsamfund – de tidligere styringsmekanismer hvilede på, ... Det interessante er, at der er folk, der i dag holder på de gamle hierarkier. Der er folk, der stadig efterlyser mere marked. Og der er folk, der stadig råber op om civilsamfundet. Men virkeligheden har overhalet dem alle indenom. I netværk er alle tre repræsenteret. Og netværkstankegangen er meget udbredt i det danske samfund.«⁴⁾

I det lukkede kredsløb der etableres når ordene kan bruges frit, vil den seneste tids meldinger om at den borgerlige regering har oprettet en lang række råd og nævn, formodentlig blive opfattet som en bekræftelse på at netværkssamfundet eksisterer og slår igen. At partsrepræsentationen og det deraf flydende virvar af råd og nævn i dansk forvaltning er så stort, er ikke en halvfemser nyhed. I 1958 skrev Bent Christensen en disputats om det gammelkendte problem. At parterne skulle udvikle nye netværk og en særlig decentral forvaltningsadfærd uden konstant central rekurs har været påstået i de sidste 20 år og stærkt betvivlet – bl.a. af samme Bent Christensen – og der er aldrig ført noget bevis for påstanden. Men ikke blot er der tale om netværk i den offentlige forvaltning som et postulat, der er allerede tale om et paradigme og en ny type samfund. Man kunne formodentlig finde et pænere ord for det, men snak, det er det.

Det hierarkiske samfund, kapitalismen, nationalstaten, classesamfundet, solidariteten, opfattelsen af individet i forhold til familie og partnere, alt sammen erklæres dagligt enten for dødt eller under kvalitative forandringer.

Og vigtigst: Ingen af alle disse forfattere til daglige dødsattester og postmoderne, storladent udformede tids- og samfundsdi-

agnoser benytter lejlighederne til at argumentere, sandsynliggøre og eftervise, at påstandene har noget som helst på sig. Der er gået inflation i makrosociologiske prognoser og diagnoser. Efterhånden gror begreberne fast og siver over i dagligsproget, og ingen tvivler længere på at det postmoderne risikosamfund eller det globaliserede videnssamfund eller informations- og kompetencesamfundet er en realitet. Sociologer og andre samfundspuslere producerer en hyperrealitet i en sådan grad, at sociologiske og økonomiske undersøgelser, der viser stabilitet, uforanderlighed, kontinuitet og historisk lange bølger falder under dagens debatdagsorden. I Gundelachs undersøgelse af forandringer i danskernes værdier hedder det opsummerende og befriende umisforståeligt:

”Man kan konkludere denne analyse med at fastslå at der ikke er nogen basis for en opfattelse af værdiopløsning i det danske samfund i de sidste 20 år. Forventningerne om at der sker en overgang til et postmoderne samfund med anderledes værdier end det moderne har ikke kunnet bekræftes. ...

Firkantet udtrykt: Danskernes værdier har ikke ændret sig i retning af det postmoderne i løbet af de sidste 20 år.”⁵⁾

Jørgen Goul Andersens review-artikel over de sidste 30 års politisk sociologiske undersøgelser over danskernes holdninger til flygtninge-indvandrere-fremmede støtter billedet af stabilitet og konstaterer, at der ikke er sket de store forandringer i danskernes xenofobe politiske holdninger i hvert fald de sidste 20 år.⁶⁾ Man kan vælge at læne sit hoved til dette billede af stabilitet og træghed. Men det er ikke pointen her. Det er langt fra sikkert, at de to undersøgelser, deres væld af nuanceringer til trods, giver et præcist billede af de politiske og sociale bevægelser i den danske befolkning. Pointen er, at indtil billedet af træghed og uforanderlighed er pillet fra hinanden ved kritik af undersøgelserne og konklusionerne, ville det tjene det faglige klima, at skrivelystne lektorer forholdt sig til disse centrale undersøgelser af træghedsfænomenerne eller i al fald signalerede, at de bevidst gik uden om dem.⁷⁾

Stribevis af fremtidsforskere og lektorer har promoveret deres egne fantasifostre som egentlige samfundsmæssige nye epokale figurer, den *politiske forbruger* og *hverdagsmageren* er gode eksempler. Trods et eufemistisk talt meget tyndt empirisk og teoretisk grundlag har disse to figurer, legemliggørelser af den nye postmoderne politiske virkelighed, vaklet rundt i samfundsvidenskaberne, i studenteropgaver og kronikker, rapporter og artikler uden at nogen kolleger har kritiseret fantasifostrene.⁸⁾

Den akademiske tidsdiagnostisering, som uforpligtende kan boltre sig i dagens avis under den stiltiende forudsætning, at den er glemt ved udgivelsen af næste dags avis, har været en måde, hvorpå samfundsforskere har overkommet det stigende produktivitetspres fra statsmagtens side. Vrøvlet måles neutralt i objektive termer af mængden af artikler og kronikker eller i citationer og i kilovis. Der eksisterer ingen som helst faglig forpligtelse til at kritisere den daglige produktion af akademiske buzzwords og tidsdiagnoser grundlæggende, fagligt. Ganske vist har den kollegiale kritik heller ikke i tidligere tider i praksis været en anerkendt standard. Men kravet til produktionsmængden og -hastigheden sætter fokus på dette problem. Hvem som helst kan slippe af sted med hvad som helst, især hvis han er beskyttet af en akademisk titel.

Noter:

1. Netværksdiskussionen, som i dansk aftapning trækker på den ene part (Marsh, Smith og Rhodes) fortæller ikke noget om at den anden part (bla. Dowding) faktisk står enormt stærkt. I Keith Dowdings opsummerende artikel *There must be an end to Confusion: Policy networks, intellectual fatigue, and the need for political science methods courses in British Universities* in: *Political studies* vol 49 (2001) s. 89-105 gives centrale referencer og argumenter, se yderligere *Political studies* samme år s. 528-56. Det er naturligvis en vurdering om Dowding, med hvem jeg på mange måder er stærkt uenig, står stærkest, men at han står stærkt i denne centrale diskussion er næppe til diskussion, hvilket måtte berettiget ham til at blive diskuteret og afvist inden man lancerede eksistensen af vrøvekategorien netværkssamfund for fuld postmoderne udblæsning.
2. Information 5.februar 2002, forfatterne var Illeris, Simonsen, Katznelson, Ulriksen, alle fra RUC. Arbejdsgiverforeningsdirektør Schade Poulsen udtalte i 1973, at det var et truende problem, at de unge på arbejdsmarkedet ikke var disciplinerede og ikke primært lod sig motivere af økonomiske incitamenter. Standpunktet er hverken nyt eller korrekt, og hvert år siden har statistikken konstateret, at danskerne er langt de mest arbejdsliderlige og lønarbejdsdisciplinerede i Europa.
3. Denne polemik mod fortiden kritiseres af Signild Vallgård i kommentaren *Fortiden som idealtipe* in: *Dansk Sociologi* vol 12 nr.2 aug. 2001 s. 85 ff. "Historien kan åbenbart ... se ud 'hur fan som helst', hvis det tjener til at understrege en samtidsdiagnose som forfatteren vil markedsføre".
4. Lektor Jacob Torfing, Information 4. Januar 2002.
5. *Værdier på dagsordenen* in: *Danskernes værdier* redigeret af Peter Gundelach, Hans Reitzels Forlag, Kbh. 2002 s. 74.
6. Goul Andersen taler – uden begrundelse – om den 'provinsielle selvtilstrækkelighed' (s. 21) som hørende sammen med manglende etnisk tolerance, og om, at der ikke er de store ændringer i vælgernes politiske holdninger, (s. 12) men at flygtninge-indvandrerspørgsmålet er rykket op på den politiske dagsorden. AMID working papers nr. 17 Ålborg Universitetscenter 2002.
7. Igen er det vigtigt at understrege, at disse undersøgelser – suppleret med tilsvarende europæiske og internationale – naturligvis kan diskuteres og afvises. Men den dødlignende tavshed omkring undersøgelserne og deres problematisering og komplicering af de lette postmoderne sandheder forekommer alt for belejligt. For et eksempel på diskussion af de internationale undersøgelser se *The Economist Special Survey: American values* 4. Januar 2003 s. 18-20.
8. Jeg kan på stående fod kun komme i tanke om eet behjertet forsøg på pænt og diskret at spørge til dokumentation for figuren den politiske forbruger, professor Suzanne Beckmann fra Handelshøjskolen. Det havde ingen effekt, og i Information d. 26.11.02 *Mig, økologien og atter mig*, er Ebbe Sønderris derfor nødt til endnu én gang at beskrive dette akademiske tankespinds døds-kamp, og professoren kan gentage sin nu flere år gamle pointe.